

Orhideje Hrvatskog zagorja

Na sam spomen riječi orhideja prva je asocijacija nešto rijetko, egzotično, teško dostupno i daleko u tropskim krajevima. No to je daleko od istine zato jer su orhideje kozmopoliti, rasprostranjene po čitavom planetu, osim u polarnim regijama i pustinjama.

U Hrvatskoj je zabilježeno oko 150 samoniklih vrsta orhideja te se ubraja u sam vrh europskih zemalja po bogatstvu orhidoflore, s čak 19 endema.

Orhideje su višegodišnje zeljaste biljke cvjetnjače iz razreda jednosupnica. Uz glavočike, predstavljaju najbrojniju skupinu biljaka s oko 30 000 poznatih vrsta. Svoje ime orhideje vuku iz grčke riječi *órkhis* koja doslovno znači "testisi" zbog dva gomolja iz kojih izbija uspravna stabljika. U umjerenom pojasu prevladavaju terestričke vrste koje rastu u tlu, a u tropima epifitske vrste koje rastu na drveću sa zračnim korijenjem čija je zadaća učvršćivanje biljke za stablo, upijanje vode i mineralnih tvari te vršenje asimilacije. Orhideje su prema životnom obliku geofiti. Gomolji i podanci omogućuju im preživljavanje u razdobljima nepovoljnih uvjeta.

Orhideje su biljke jedinstvene zbog ljepote cvijeta koji su raspoređeni najčešće u cvat u obliku grozda ili klasa. Ocvijeće (perigon) sastoji se od dva pršljena sa 6 listova. Gornji list unutarnjeg pršljena je pretvoren u mednu usnu koja služi za primamljivanje i kao sletišta oprašivačima. Medna usna je straga često produžena u ostrugu u kojoj se nalazi nektar.

Iznad otvora ostruge nalazi se ginostemij, koji je nastao srastanjem vrata i stigme plodnice s andrecejem koji je kod orhideja reduciran na dva ili jedan prašnik. Pelud ne ispada iz antera, već se prenosi čitavi peludni sadržaj, tzv. polinarij. Prilikom slijetanja kukca na cvijet, polinarij se zalijepi za kukca koji ga prenese na drugi cvijet gdje ostane na sluzavoj površini stigme.

Plodnica je podrasla, građena od triju plodnih listova u kojima se nalaze tisuće sjemenih zametaka. Nakon oplodnje, zameci se pretvaraju u sjemenke s malim rudimentarnim embrijem i bez endosperma. Sjemenke orhideja su najmanje i najlakše u biljnom svijetu. Iz tog razloga sjemenke orhideja ne mogu proklijati, ako ne uspostave endotrofnu mikorizu, tj. simbiozu s gljivama. Plod je tobolac, a sjemenke se rasprostranjuju anemohorijom (pomoću vjetra).

Mnoge orhideje imaju kemijska i optička sredstva kojima privlače kukce koji ih oprašuju. Kod nekih vrsta zbog izostanka oprašivača, dolazi do samooprašivanja i samooplodnje (rod *Epipactis*). Zbog uštede još više energije neki su rodovi (npr. *Neottia*, *Limodorum*) razvili kleistogamiju, tj. oprašivanje unutar cvjetnog pupoljka.

Na području Hrvatskog zagorja zabilježeno je čak 40 vrsta i podvrsta orhideja. Rastu na raznolikim staništima od vlažnih livada u nizinskom djelu do šuma i šikara, a najveći broj vrsta raste na suhim travnjacima. Iznimno se po broju vrsta ističe Strahinjščica koju možemo nazvati orhidejskim vrtom.

Rod *Cephalanthera*

Rod *Cephalanthera* zastupljen je u Hrvatskom zagorju sa 3 vrste: dugolisna naglavica (*C. longifolia*), bijela naglavica (*C. damasonium*) i crvena naglavica (*C. rubra*). Staništa navedenih vrsta uvelike se poklapaju. Rastu u termofilnim hrastovim šumama, šumskim čistinama, šikarama te na rubovima šuma uz livade.

Bijela naglavica, bez obzira na svoje ime, ima žućkaste cvjetove, dok su cvjetovi dugolisne naglavice bijeli pa često dolazi do zamijene i pogrešne determinacije tih vrsta. Cvatu od travnja do srpnja.

Bijela naglavica (*Cephalanthera damasonium*)

Rod *Epipactis*

Kod roda *Epipactis* stabljika raste iz podanka te je u pravilu visoka i vitka sa spiralno ili nasuprotno raspoređenim sjedećim listovima. Medna usna sastoji se od hipohilija i epihilija i nema ostrugu. Kod kruščika je prisutna samooplodnja zato što poliniji nemaju dršku te nisu kompaktni nego se pelud rasipa po fertilnom dijelu tučka. U Hrvatskom zagorju raste čak 10 vrsta orhideja ovog roda: močvarna kruščika (*E. palustris*), sitnolisna kruščika (*E. microphylla*), tamnocrvena kruščika (*E. atrorubens*), širokolisna kruščika (*E. helleborine*), Nordenova kruščika (*E. nordeniorum*), pontska kruščika (*E. pontica*), purpurna kruščika (*E. purpurata*), Müllerova kruščika (*E. muelleri*), *E. greuteri* i *E. leptochila* ssp. *neglecta*. Moglo bi se reći da je Hrvatsko zagorje pravi rasadnik kruščika.

Močvarna kruščika raste na vlažnim i otvorenim mjestima uz izvore i cretove. Budući da takvih staništa ima malo, vrsta je rijetka i ugrožena. U Hrvatskom zagorju zabilježena je na samo 2 lokacije na Ivanščici. Stabljika doseže visinu do 80 cm te na vrhu nosi cvat sastavljen od 10-20 predivnih cvjetova koji se nalaze na dugim, ljubičastim cvjetnim stapkama. Cvate od lipnja do kolovoza.

Močvarna kruščika (*Epipactis palustris*)

Tamnocrvena kruščika od ostalih vrsta ovoga roda ističe se po boji cvjetova. Cvat može dosegnuti visinu do 35 cm s oko 80 pojedinačnih, jako mirisavih cvjetova koji su više-manje okrenuti na istu stranu stabljike. Donji dio medne usne (hipohilij) ima oblik male, okrugle zdjelice u kojem se nalazi nektar kojim privlači kukce, najviše bumbare, svojim mirisom vanilije. Raste na različitim staništima, od termofilnih hrastovih šuma, bukovih šuma do vlažnih rubova šuma. Cvate od lipnja do srpnja.

Tamnocrvena kruščika (*Epipactis atrorubens*)

Veličina stabljike i stotinjak zelenkasto-rozih cvjetova glavni su atributi kojima se odlikuje širokolisna kruščika. Vrsta je stranooprašujuća. Svojim nektarom koji se nalazi na dnu hipohilija privlači oprašivače, pretežito ose i pčele. Nektar sadrži enzime koji uzrokuju fermentaciju šećera u alkohol koji kod kukaca stvara ovisnost te oni češće posjećuju cvjetove da bi se „okrijepili“. Raste u svim tipovima šuma i na svim tipovima tala. Cvate od lipnja do kolovoza.

Širokolisna kruščika (*Epipactis helleborine*)

Ljubičasta kruščika naraste 20-80 cm visine. Stabljika joj je čvrsta i ljubičasta, a po njoj je biljka i dobila ime. Cvat je sastavljen od 10 do 50 velikih, zeleno-ružičastih cvjetova okrenutih na jednu stranu stabljike. Medna usna je 8-10 mm duga i dvodijelna. Hipohilij ima oblik zdjele. Izvana je zelenobijele boje, dok je unutra crvenkastoljubičast. Ephilij ima oblika srca, 4-5 mm dug i 5 mm širok, nagore je zaokrenut i bijelih je rubova. Ljubičasta kruščika pojavljuje se u različitim tipovima šuma, osobito u europskim bukovim šumama i šumama s dominantnom jelom i smrekom na vlažnom tlu. Cvate od sredine srpnja do konca rujna.

Ljubičasta kruščika (*Epipactis purpurata*)

Rod *Neottia*

Šumska kokoška (*Neottia nidus-avis*) jedini je predstavnik toga roda. Već sama boja biljke upućuje da se radi o heterotrofnoj vrsti koja je potpuno ovisna o gljivama. Kokoška ima debeli, valjkasti podanak s korijenjem u obliku gnijezda pa od tuda dolazi ime (grč. *neottis* – gnijezdo). Pored entomofilije i autofilije, kod ove se vrste razvila kleistogamija – samooprašivanje unutar cvjetnog pupoljka. Rasprostranjena je u svim tipovima šuma. Cvate od travnja do lipnja kada se oko biljke širi medni miris koji privlači kukce. Po prestanku vegetacije biljka ostaje u suhom obliku sve do iduće sezone.

Šumska kokoška (*Neottia nidus-avis*)

Rod *Listera*

Jajoliki čopotac (*Listera ovata*) dobio je ime po jajolikom obliku lista s 5 istaknutih paralelnih žila. Na vrhu stabljike nalazi se rahli cvat sastavljen od velikog broja sitnih, zelenih cvjetova. Medna usna ima oblik obrnutoga slova V, a u gornjem se djelu nalaze sjajne nakupine nektara kojima privlači oprašivače. Unatoč visini i preko 50 cm, svojom se bojom ne ističe na travnjacima među gustom travom te često ostaje nezamijećen.

Jajoliki čopotac (*Listera ovata*)

Rod *Spirantes*

Jesenska zasukica (*Spiranthes spiralis*) nježna je i neupadljiva biljka koja ima najkasniju cvatnju među našim orhidejama, u rujnu i listopadu. Zbog kasne cvatnje, rozete prizemnih listova više nema jer su se isti posušili i ranije nestali. Stoga iz tla izbija samo vitka, sivozelena stabljika gusto posuta svijetlim, žlijezdastim dlakama. Gornji dio stabljike je spiralno uvijen zbog čega cvat, sastavljen od 10-30 vrlo sitnih, zelenkastobijelih cvjetova ima oblik zavojnice. Jesenska zasukica raste na suhim do polusuhim travnjacima na slabo kiselom do alkalnom tlu.

Jesenska zasukica (*Spiranthes spiralis*)

Rod *Platanthera*

U Hrvatskom zagorju dolaze jedine dvije vrste tog roda: mirisavi dvolist (*P. bifolia*) i zelenkasti dvolist (*P. chlorantha*). Dugoljasti jajoliki gomolji poveznica su i za narodno ime vimenjak. Cvatu u svibnju i lipnju na različitim staništima. Zelenkasti dvolist najčešće raste na brdskim travnjacima s vapnenačkom podlogom.

Snažna stabljika mirisavog dvolista nosi cvat koji je sastoji od 12-30 bijelih cvjetova. Medna usna je bijela i uska. Cvijet straga ima jako dugu ostrugu koja proizvodi nektar. Mirisavi dvolist u šumi za vrijeme cvatnje, osobito predvečer, svojim jakim i slatkastim mirisom privlači oprašivače.

Mirisavi dvolist (*Platanthera bifolia*)

Rod *Coeloglossum*

Vučji jezik (*Coeloglossum viride*) je planinska vrsta koja raste na travnjacima. Stabljika nosi cvat sastavljen od 5-30 zelenih cvjetova. Medna je usna žutozelene boje, ponekad sa crveno-smeđim rubovima. Dno medne usne sjaji se od nektara koji se izlučuje iz ostruge. Cvate u svibnju i lipnju.

Vučji jezik (*Coeloglossum viride*)

Rod *Dactylorhiza*

Vrste roda *Dactylorhiza* su geofiti s dlanasto razdijeljenim gomoljem. Prizemni listovi su skupljeni u rozetu. Medna usna ima ostrugu koja proizvodi nektar za oprašivače. Listići ocvijeća iznad ginostemija čine kacigu. U Hrvatskom zagorju rastu 3 vrste: bazgov kaćun (*D. sambucina*), širokolisni kaćun (*D. majalis*), Fuchsov kaćun (*D. fuchsii*).

Bazgov kaćun ima dlanasto razdijeljen gomolj iz kojega izbija stabljika sa spiralno raspoređenim zelenim listovima i cvjetovima čija se boja kreće od žutih do crvenih nijansi. Cvat je u obliku klasa sastavljen od nekoliko desetaka cvjetova koji mirišu po bazgi. Postrani listići vanjskog kruga ocvijeća su jajoliki te poput krilaca strše prema gore. Listići unutarnjeg kruga ocvijeća čine kacigu. Medna usna je eliptičnog oblika, žute boje sa crvenim točkicama. Bazgov kaćun cvate u travnju i svibnju. Raste na suhim do umjereno vlažnim brdskim livadama. U Zagorju je zabilježen samo na nekoliko livada na zapadnim dijelu Ivanščice.

Bazgov kaćun (*Dactylorhiza sambucina*)

Iz gomolja Fuchsovog kaćuna (*Dactylorhiza fuchsii*) raste stabljika sa listovima koji po sebi imaju smeđe pjege. Cvat se sastoji od 15-50 ljubičastih cvjetova čija boja varira od svijetlo do tamno ljubičaste. Medna usna je trodijelna i bogato išarana. Srednji režanj je trokutast sa simetričnim purpurno ljubičastim prugama. Raste u mješovitim šumama i uz rubove šuma na kiselim tlu. Cvate od svibnja do srpnja.

Fuchsov kaćun (*Dactylorhiza fuchsii*)

Rod *Anacamptis*

Crvena vratizelja (*Anacamptis pyramidalis*) jedini je predstavnik ovoga roda. Raste na sunčanim i suhim brdskim travnjacima sa vapnenačkom podlogom. Okrugla stabljika nosi cvat koji je u početku piramidalnog oblika zbog čega je dobila ime. Kasnije se cvat produžuje i postaje jajast ili cilindričan. Cvjetovi su relativno mali, blijedo do tamno ružičasti i ugodnog mirisa. Cvate od svibnja do srpnja.

Crvena vratizelja (*Anacamptis pyramidalis*)

Rod *Orchis*

Prema tom rodu cijela je porodica dobila ime *Orchidaceae*. Hrvatski naziv toga roda su kaćuni. U građi cvijeta i obliku prizemnih listova imaju sličnosti sa rodnom *Dactylorhiza*. Kaćuni imaju cjeloviti gomolj, a medna usna im je trodijelna s ostrugom. Cvat je zbijeni klas sastavljen od raskošno obojanih cvjetova na vrhu stabljike. Na području Hrvatskog zagorja zabilježeno je 8 vrsta kaćuna.

Prvi vjesnik proljeća među orhidejama je mali kaćun (*Orchis morio*) koji raste na brdskim livadama. Već na jesen pojavljuju se rozete prizemnih listova iz kojih se na proljeće razvija cvat sastavljen od 5 do 25 cvjetova. Boja cvjetova varira od bijele, ružičaste do tamnoljubičaste.

Mali kaćun (*Orchis morio*)

Od polovice travnja do kraja svibanja termofilne hrastove i bukove šume krase primjerci grimiznog kaćuna (*Orchis purpurea*). S visinom od 30 do 80 cm spada među najrobusnije kaćunovke. Cvat je velik, zbijeni klas građen od 50 do 100-tinjak cvjetova. Medna usna je duboko razdijeljena, sa središnjim srcolikim djelom. Kaciga je zbijena, sastavljena od ostalih listića ocvjeća koji su dvostruko kraći od medne usne.

Grimizni kaćun (*Orchis purpurea*)

Još jedna zanimljiva vrsta kaćuna je trozubi kaćun (*Orchis tridentata*). On raste na suhim livadama i travnjacima, uz rubove šuma i šikara na vapnenačkoj podlozi. Stabljika je svijetlozelene boje, visoka 15-35 cm. Pri bazi stabljike usko su priljubljeni listovi u obliku rukavaca. Cvat je zbijen, u početku kupolast, a kasnije okruglasto jajolik ili izdužen, sastavljen od mnogobrojnih cvjetova. Cvjetovi su svjetlije ili tamnije ljubičasto-ružičaste boje s purpurnim žilama. Cvate u travnju i svibnju.

Trozubi kaćun (*Orchis tridentata*)

Kacigasti kaćun (*Orchis militaris*) višegodišnja je biljka, jajolikih gomolja, pri vrhu nešto suženih, rjeđe loptastih, s nitastim korijenjem. Stabljika je visoka 25-40 cm, svijetlozelena, neznatno bridasta, u gornjem dijelu izbrazdana, ponekad ljubičasta. U gornjem dijelu nema listova. Listovi su izduženo jajoliki do eliptični, s bazom u obliku rukavca, svijetlozelene boje. Cvat je u početku zbijen, piramidalan, kasnije jajolik i valjkast, rahao, sastavljen od 10-50 mirisnih cvjetova, ružičasto-ljubičaste boje. Medna usna je trodijelna i u srednjem dijelu izdužena. Listovi ocvijeća čine stisnutu i šiljastu kacigu iznad medne usne. Cvate u svibnju i lipnju, a raste na travnjacima.

Kacigasti kaćun (*Orchis militaris*)

Otmjeni kaćun (*Orchis palustris* var. *elegans*) raste na poplavnim livadama uz rijeke i potoke. Visina stabljike doseže između 80 i 90 cm duž koje rastu dugi uspravni listovi. Cvat je velik, sastavljen od 20-40 ružičastih cvjetova. U cvatu se ističu duge i uske, ljubičaste brakteje. Medna usna je razdijeljena na tri dijela, od čega je središnji dio duži te na vrhu plitko rascijepan na dva okruglasta režnja. Cvate u svibnju i lipnju.

Otmjeni kaćun (*Orchis palustris* var. *elegans*)

Rod *Himantoglossum*

Jadranska kozonoška (*Himantoglossum adriaticum*) jedna je od najviših europskih orhideja, može narasti do metra visine, a ponekad čak i više. U njezinom gornjem dijelu razvija se veliki, rahli cvat koji se sastoji od brojnih (20-50) cvjetova. Cvate od svibnja do srpnja, a cvjetovi su karakterističnog izgleda. Na njima je najuočljivija izrazito duga, spiralno uvijena medna usna. Jadranska kozonoška svojim neugodnim mirisom privlači velik broj različitih kukaca oprašivača. Raste na brdskim suhim travnjacima i to posebno na onima koji su malo zapušteni i pomalo zarastaju u drvenaste vrste. Jadranska kozonoška ima posebni status jer je Natura 2000 vrsta. Strahinjščica i livade kod Hudinčeca kao dio ekološke mreže Natura 2000 odabrani su za očuvanje povoljnog stanja jadranske kozonoške.

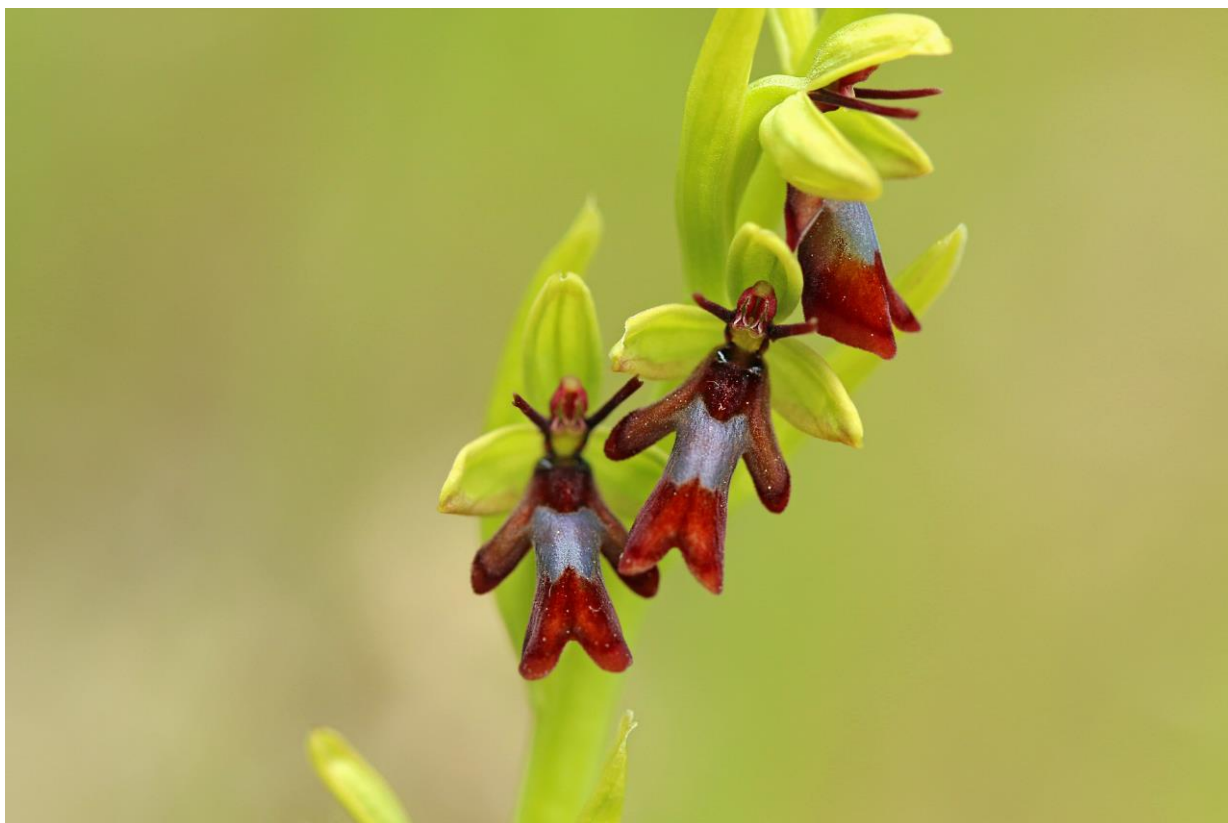

Jadranska kozonoška (*Himantoglossum adriaticum*)

Rod *Ophrys*

Kokice su jedinstvene zbog ljepote cvijeta i posebnog mehanizma privlačenja oprašivača. Njihove medne usne svojim oblikom, šarama, dlakavošću, pa čak i lažnim očima imitiraju izgled kukca. Pored toga izlučuju tvari sličnog ili identičnog kemijskog sastava mirisima ženke kukca te na taj način privlače mužjake radi oprašivanja. Kukac sleti na cvijet i izvodi pokrete kao kod kopulacije te se na njega zalijepi polinarij kojeg prenosi na drugi cvijet. Takav način oprašivanja se naziva pseudokopulacija. Svaka vrsta ima svoga oprašivača čiju ženku oponaša. Rastu na termofilnim staništima, brdskim travnjacima na vapnenačkoj podlozi, u šikarama, uz rubove šuma. Cvatu od travnja do srpnja, ovisno o lokaciji. U Hrvatskom zagorju zabilježene su 4 vrste kokica: kokica paučica (*O. sphegodes*), muhina kokica (*O. insectifera*), pčelina kokica (*O. apifera*), bumbarova kokica (*O. fuciflora*).

Muhina kokica ima 2 ovalna gomolja iz kojih na jesen izbija rozeta prizemnih listova. Prosječna visina biljke je 15-40 cm. Vitka, žutozelena stabljika nosi cvat sastavljen od 3 do 15 cvjetova na kojima se ističe duguljasta medna usna crvenosmeđe boje. Postrani dijelovi su kraći i manji od središnjeg koji ima golu, sjajnu sivoplavu pjegu (speculum). Tri vanjska lista ocvjeća su zelenkasta, a dva unutarnja su crvenosmeđa i smotana kao nit nalik ticalima kukca. Pored toga, na bazi medne usne nalaze se dvije okrugle, sjajne i crne izrasline koje imitiraju lažne oči. Raste na travnjacima na vapnenačkoj podlozi, u termofilnim hrastovim šumama te u živicama uz seoske ceste, staze i putove. Cvate od travnja do lipnja.

Muhina kokica (*Ophrys insectifera*)

Pčelina kokica raste na suhim livadama, u svijetlim šumama i šikarama. Stabljika je snažna, visine 20-50 cm, žućkasto-zelena, okrugla i gola. U donjem dijelu stabljike nalaze se 2-4 jajolika lancetasta lista na vrhu šiljasta, s istaknutim žilama. Cvat je klasast, rahao i sastavljen od 2 do 8 cvjetova. Na površini medne usne ističu se karakteristične žuto-smeđe mrlje. Listići vanjskog ocvijeća ružičaste su boje s istaknutom zelenom žilom na sredini. Postrani unutrašnji listići su mali, zelenkasti, stupačastog oblika. Na vrhu medne usne nalaze se lažne oči. Žuti poliniji na dugim i ljepljivim drškama omogućuju samooprašivanje što je uobičajeno kod pčeline kokice. Raste na termofilnim staništima, u šikarama, uz rubove šuma te na suhim travnjacima. Cvate od svibnja do srpnja. Pčelica kokica je ugrožena vrsta (EN), prvenstveno zbog napuštanja travnjaka, prirodne sukcesije i fragmentacije staništa.

Pčelina kokica (*Ophrys apifera*)

Bumbarova kokica ima jedinstveni izgled cvijeta koji nalikuje na bumbara. Na jesen iz gomolja niču prizemni listovi skupljeni u rozetu. Stabljika nosi cvat s 2 do 10 cvjetova. Medna usna je smeđe do tamnocrvene boje obrasla gustim dlačicama. Na sredini medne usne nalazi se ljubičasta šara u obliku slova H ili X dok je na vrhu medne usne žutozeleni privjesak pravokutnog ili srcolikog oblika. S obje strane medne usne smještena su dva unutrašnja listića ocvijeća trokutastog oblika. Listići vanjskog kruga su jajoliki, zaobljeni s istaknutom zelenom žilom po sredini. Boja im varira od bijele do ružičaste. Raste na brdskim travnjacima s vapnenačkom podlogom. Cvate od travnja do lipnja.

Bumbarova kokica (*Ophrys fuciflora*)

Kokica paučica je trajnica s okruglastim gomoljem i plavozelenim listovima koji grade prizemnu rozetu. Cvat je rahao i klasast. Cvjetovi, veličine oko 1 cm, imaju složenu građu. Vanjski listići ocvijeća su izduženi, žutozelene do blijedožućkaste boje. Bočni unutarnji listići ocvijeća su maleni, svijetlozelene do zelenkastosmeđe boje, po rubu crvenkasto obojeni. Medna usna je cjelovita, izbočena, tamno crveno-smeđe boje, pokrivena gustim dlakama, baršunasta, a samo je u sredini i na rubovima gola. Ime je dobila po cvijetu koji svojim izgledom nalikuje na pauka. Kokica paučica raste na suhim travnjacima na vapnenačkoj podlozi do 800 metara nadmorske visine. U Krapinsko-zagorskoj županiji zabilježena je samo na Ivanšćici. Cvate u travnju i svibnju.

Kokica paučica (*Ophrys sphegodes*)

Kako bi došli do brojke od 40 zabilježenih vrsta i podvrsta, treba spomenuti i sljedeće vrste: ljubičasti šiljorep (*Limodorum abortivum*) i 3 vrste roda *Gymnadenia* (*G. conopsea*, *G. odoratissima*, *G. conopsea* ssp. *densiflora*).

Zbog svog egzotičnog izgleda, prekrasnih cvjetova i osebnog cvata, orhideje s pravom nose naziv aristokrata biljnoga svijeta. Iako su jedna od najbrojnijih porodica biljaka, na prirodnim staništima vrlo su rijetke. Sve orhideje strogo su zaštićene vrste i zabranjeno ih je brati, skupljati, uništavati, sjeći ili iskopavati. Ugrožene su zbog zapuštanja brdskih travnjaka koji se pretvaraju u šikare, uništavanja staništa i branja. Kako bi se očuvale potrebno je poduzeti aktivnosti koje uključuju revitalizaciju staništa na kojima rastu, prvenstveno travnjaka i aktivnosti edukacije s ciljem podizanja svijesti o potrebi zaštite ove skupine.

Očuvajmo naše prirodno bogatstvo!

Izvor:

Ljiljana Borovečki-Voska: Orhideje na Strahinjšćici i susjednim područjima

Toni Nikolić, Jasenka Topić: Crvena knjiga vaskularne flore Hrvatske

Tekst i fotografije: Petra Bralić, mag. oecol. et prot. nat.